

çip ülkesine döndü ve halkı hristiyanlara karşı cihada çağırdı. Kendisine katılan kuvvetlerle Rebîülâhîr 289'da (Mart 902) Sûse'den hareket eden İbrâhim Receb 289'da (Haziran 902) Sicilya'ya vardı; aynı yıl Taormina'yı ele geçirdi. Bizans hâkimiyetinde bulunan Rametta ile Elyâc'ı da (Aci) aldı; ancak Cosenza'yı kuşatmakta iken vefat etti (Zilkade 289 / Ekim 902). Belrum şehrinde (Nüveyrî, XXIV, 138) veya Kayrevan'da (İbnü'l-Esîr, VII, 238) gömüldüğü rivayet edilmektedir.

II. İbrâhim'in çocuklarını, hâciblerini ve nedimlerini haksız yere öldürtmekten çekinmediği, fakat halkına daha iyi davrandığı, haftanın belirli günlerinde veya cuma namazından sonra Divân-ı Mezâlim'de halkın dertlerini dinleyerek suçluları cezalandırdığı kaydedilmektedir. Bu sebeple bazı kaynaklar onu yoksulları gözeten, dindar ve âdil bir hükümdar olarak tanıtır. II. İbrâhim zamanında Ağlebîler siyasî, iktisadî, ilmi ve kültürel açıdan büyük gelişmeler kaydetmiş, askerî bakımdan da en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Ülkede huzur ve güven sağlandığı için ticarî hayatta büyük bir canlanma olmuştur. İmar faaliyetleriyle de yakından ilgilenen II. İbrâhim, 263'te (877) temelini attığı Rakkâde şehrinin inşasını bir yıl içinde tamamlamıştır. Rakkâde'de Kasrû'l-feth ve Kasrû'l-bahr gibi birçok saray, cami, hamam ve pazar yerleri, gece hücumlarını haber vermek üzere sahil boyunca kuleler yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzû'n-nüfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş – Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Beyrut 1401-1403/1981-83, I-II, bk. İndeks; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1986, VII, 236-239, 258, 267, 279, 433-434; İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 116-124; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIV, 127-143; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 28; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 15-17; Muhammed et-Talbî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* (trc. Münîr es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 293-349; a.mlf., "İbrâhim II", *EP* (İng.), III, 982-983; Bedr Abdurrahman Muhammed, *el-Eğâlîbe ve'l-Edârise fî bilâdi'l-Mağrib*, Kahire 1406/1986, s. 33-35; Abdülazîz es-Seâlibî, *Târîhu Şimâli İfrîkiyâ* (nşr. Ahmed b. Mîlâd – Muhammed İdrîs), Beyrut 1407/1987, s. 247-254; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 10; René Bas-set, "İbrâhim II", *IA*, V/2, s. 888-889; Sâdık Sec-câdî, "İbrâhim b. Ahmed Ağlebî", *DMBİ*, II, 417-420.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBRÂHİM b. ABBAS

(bk. SÜLÎ, İbrâhim b. Abbas).

İBRÂHİM b. ABDULLAH

(إبراهيم بن عبدالله)

Ebü'l-Hasen İbrâhîm b. Abdillâh
b. el-Hasen el-Müsennâ b. el-Hasen
b. Ali b. Ebi Tâlib
(ö. 145/763)

Abbâsî Halifesi Mansûr'a
isyan eden Ali evlâdından.

97'de (715-16) doğdu. Hz. Hasan'ın torunlarından Abdullah el-Mahz'ın oğludur. Hayatının kırk yaşından önceki dönemi hakkında yeterli bilgi yoktur. Ebû Ca'fer el-Mansûr Abbâsî tahtına çıkınca, Abbâsîler aleyhinde faaliyette bulunan İbrâhim'i ve ağabeyi Muhammed'i ele geçirmeyi en önemli mesele telakki etti. Bu amaçla 139 (756) yılı başlarında babaları Abdullah b. Hasan'a mektup yazarak oğullarını kendisine getirmesini istedi. Abdullah ise oğullarının nerede olduğunu bilmediğini halifeye bildirdi. Bunun üzerine Mansûr onu tevkif etti (140/758). İbrâhîm, babasının Hicaz'da Mansûr tarafından hapsedilmesinden sonra Aden, Sind, Kûfe, Musul, Enbâr, Bağdat, Medâin ve Vâsıt gibi beldeleri gizlice dolaştı. 143 (761) yılında Basra'ya gelip yerleşti ve ağabeyi Muhammed en-Nefsüzzekiyye'nin imâmeti lehindeki propaganda çalışmalarını buradan yürütmeye başladı. İbrâhîm'in Basra'yı merkez olarak seçmesi o günkü siyasî şartların gereği idi. Zira Halife Mansûr'un halkı Hz. Ali taraftarı olan Kûfe yakınlarındaki Hâşimîyye'de ikamet etmesi İbrâhîm'in Kûfe'yi hareket merkezi edinmesini engelliyordu. Ayrıca İbrâhîm Medineliler'i savaştıkları güçte görmüyor, Suriyeliler'in de Hz. Ali taraftarlarına düşmanlığını biliyordu (Taberî, VII, 629). Halifenin aldığı sert tedbirlere rağmen başta Basra ileri gelenleri olmak üzere Ahvaz, Fars ve çevrede bulunan diğer beldelerden çok sayıda kişi ona tâbi oldu.

İbrâhîm, Muhammed en-Nefsüzzekiyye'nin 1 Receb 145 (25 Eylül 762) tarihinde Abbâsîler'e karşı Medine'de harekete geçtiğini haber alınca onu desteklemek için ramazan ayının ilk günü (23 Kasım 762) kardeşininkinden daha şiddetli bir isyan başlattı. Basra'nın Benî Yeşkûr bölgesine yönelerek Abbâsî Valisi Süfyan b. Muâviye'nin oturduğu dârülmâreyi kuşattı. Valiyi korumak için gelen kuvvetleri yenilgiye uğratıp valinin sarayda hapsedilmesini, bunun dışında eman dileyenlere eman verilmesini emretti. Beytül-mâlde bulunan 2 milyon (veya 600.000) dir-

hemin bir kısmını taraftarlarına dağıttı. Ahvaz ve Fars'a sevkettiği ordular da çok kısa zamanda Abbâsî güçlerini mağlûp ederek bu beldelere hâkim oldular. İbrâhîm, nüfuzunun Vâsıt'a kadar ulaştığı bu sıralarda ağabeyinin ölüm haberini aldı.

Bunun üzerine İbrâhîm, ordugâhının yer aldığı Sâcûr bölgesine giderek Mansûr ile savaşmak için hazırlıklara başladı. Bu sırada orduları Hicaz, Rey ve İfrîkiye'de bulunan, Bağdat'ın inşasını bırakarak Kûfe'ye intikal eden Mansûr, Medine'deki İsâ b. Mûsâ ve Rey'deki Müslim b. Kuteybe'ye, İbrâhîm b. Abdullah'ın kuvvetleriyle çarpışmak için hemen dönmelerini emretti. Rey'de olan veliahdı Mehdî-Billâh'a da bir mektup göndererek Rey'den Hâzîm b. Huzeyme kumandasında bir ordunun Ahvaz'a sevkini istedi. Ahvaz'a gelen Hâzîm b. Huzeyme'nin ordu suyla İbrâhîm'in kuvvetleri arasında yapılan savaşta İbrâhîm taraftarları galip durumda iken Abbâsî güçleri Hâzîm'e yardıma gelince mağlûp oldular ve Ahvaz Abbâsî kuvvetlerinin eline geçti. Bu olaydan sonra Ebû Ca'fer el-Mansûr, Medine'den gelen İsâ b. Mûsâ'yı 15.000 kişilik bir kuvvetle İbrâhîm'in üzerine gönderdi. İbrâhîm ise 10.000 kişilik bir kuvvetle Kûfe'ye doğru yola çıkmaya karar verdi.

İki ordu Kûfe'den 95 km. uzaklıktaki Bâhamrâ denilen yerde karşılaştı. Abbâsîler'in Humeyd b. Kahtabe kumandasındaki öncü birlikleri bozguna uğradı, bundan etkilenen Abbâsî askerleri kaçmaya başladı. Durumu haber alan Mansûr Kûfe'den kaçabilmek için gerekli hazırlıkları yaptırdı. Bu sırada İbrâhîm b. Abdullah, kendisine bağlı 100 kişilik bir kuvvetle yerinde kalan İsâ b. Mûsâ'nın üzerine yürüdü. Dağılan kuvvetlerini toplamaya muvaffak olan Humeyd b. Kahtabe de tekrar Abbâsî ordusuna katıldı. Fakat İsâ b. Mûsâ yaralanınca ordusu savaş meydanından çekilmek zorunda kaldı, İbrâhîm'in ordusu da onları takip etmeye başladı. Takip sırasında İbrâhîm ordusunun mü-nâdîsı kaçan düşmanın takip edilmesini duyurunca İbrâhîm taraftarları geri döndüler. Bunu gören İsâ b. Mûsâ'nın kuvvetleri onların yenildiğini zannederek peşlerine düştü. İbrâhîm bu sırada ağır şekilde yaralandı ve Abbâsî kuvvetleri tarafından öldürüldü (25 Zilkade 145 / 14 Şubat 763). Taberî'nin nakline göre (*Târîh*, VII, 648) Mansûr, İbrâhîm'in öldürülmesinden büyük üzüntü duymuş ve bu işi istemeyerek yaptığını söylemiştir. Halk

İBRÂHİM b. ABDULLAH

onu "Bâhamrâ şehidi", savaşı da "küçük Bedir Gazvesi" olarak adlandırmıştır.

İmam Mâlik, Hicaz'da Muhammed en-Nefsüzzekiyye hareketini desteklediği gibi Ebû Hanîfe'nin de Irak'ta İbrâhîm'in hareketini açıkça desteklediği, müslümanların ona yardım etmesi gerektiği yolunda fetva verdiği (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, s. 361), ayrıca kendisine bir mektup göndererek bir gece baskını ile Mansûr'u öldürebileceğini söylediği rivayet edilmektedir (a.g.e., s. 366).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 378-381; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 376-379; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 622-649; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, III, 307; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Ma'âtilü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 310-386; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 561-571; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XV, 52-65; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, VI, 218-224; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 139; Hudarî, *Muḥâḍerat: 'Abbâsiyye*, s. 68-71; Semire Muhtâr el-Leyli, *Cihâdû's-Sî'a fi'l-aşri'l-Abbâsiyyi'l-evvel*, Beyrut 1398/1978, s. 147-187; Kasım İl-gün, *Halife Mansur ve Dönemi* (doktora tezi, 1994), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 78-102; L. Vecchia Vaglieri, "İbrâhîm b. 'Abd Al-lâh", *EP* (İng.), III, 983-985; Sâdık Seccâdi, "İbrâhîm b. 'Abdullah", *DMBİ*, II, 446-449.

MUSTAFA ÖZ

İBRÂHİM b. ABDULLAH

(إبراهيم بن عبدالله)

(XV-XVI. yüzyıl)

Alâim-i Cerrâhîn adlı
Türkçe eseriyle tanınan
Osmanlı cerrahı.

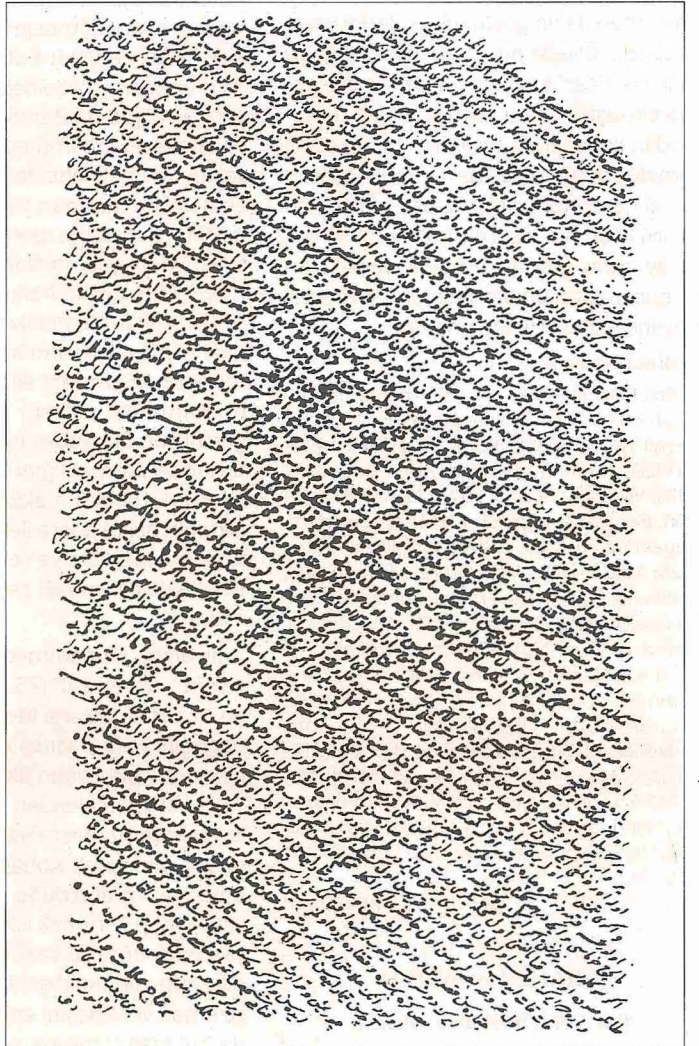
Kaynaklarda mühtedi olabileceğinden başka hakkında bilgi yoktur; bu görüş de baba adının Abdullah olmasına, dede adının zikredilmemesine ve Grekçe ile Sür-yânice'yi iyi bilmesine dayandırılmaktadır. Yazdığı eserden II. Bayezid'in Mora Seferi'nde bulunduğu anlaşılmakta, bundan da onun saray cerrahı olduğu ve bu sefere cerrahbaşı göreviyle katıldığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü sefere giderken saray cerrahlarının en ehliyetlisinin orduya cerrahbaşı tayin edildiği bilinmektedir (DİA, VII, 423).

Müellif, *Alâim-i Cerrâhîn* adlı kitabının giriş bölümünde Modon (Methoni) Kalesi'nin fethi sırasında (10 Ağustos 1500) burada Grekçe-Sür-yânice yazılmış Eflâtun, Câlînüs, Hipokrat ve İbn Sînâ'nın tıbbî görüş ve tedavilerini ihtiva eden *Çindar* adında bir kitap bularak Türkçe'ye çevirdiğini belirtir. Eserin mevcut yedi nüsha-

sının en eskisi 911 (1505) tarihlidir (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 568). Tamamı yirmi iki babdan oluşan eserin nüshalarında bab sayısı ve sıra düzeni farklıdır. Bir cerrahıta bulunması gereken niteliklerle başlayan eserde şu ana bölümler yer alır: Taze yaralar, ok ve tüfek yaraları, kırık ve çıkıklar, yılançık, sıracı, urlar, kanser yaraları, şarbon, dolama, fıtık, apse ve frengi. Hastalıkların önce belirtileri anlatılarak arkasından ilaçları bildirilmekte ve eğer ilaçların faydası olmazsa cerrahî tedavi tavsiye edilmektedir. İnsan vücudu hakkında anatomik bilgilerin de yer aldığı eserin son bölümleri bir akrâbâzın niteliğinde olup yakı, merhem vb. tedavi yöntemlerini ihtiva etmektedir; en son bölüm ise frengiye ayrılmıştır. Yapılan araştırmalar *Alâim-i Cerrâhîn*'in Hacı Paşa, Akşemseddin, Beşir Çelebi, Hekim Şirvânî ve Sabuncuoğlu Şerefeddin gibi Türk hekimlerinden alınmış ilaç terkiplerini de ihtiva ettiğini gös-

termiştir. Osmanlı tıbbının ünlü cerrahı Sabuncuoğlu Şerefeddin'in adına ilk defa bu eserde rastlanmaktadır. Onun Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği *Cerrâhiyye-i İlḥâniyye*'nin Bibliothèque Nationale'de bulunan müellif hattı nüshasının II. Bayezid'in mührünü taşıması, İbrâhîm b. Abdullah'ın bu eseri saray kütüphanesinde okumuş olabileceği ihtimalini akla getirmekte, bu durum da onun saray cerrahı olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Alâim-i Cerrâhîn, Türk tıp literatürünün ateşli silâh yaraları ve frengiden söz eden ilk eseridir. Ateşli silâh yaraları ilk defa Alman ordusunun başcerrahı Heinrich von Pfalspeint'in 1460'ta yazdığı cerrahî kitabında yer almış, onu Hieronymus Brunschwig'in *Buch der Wundartznei* (Strassburg 1497) adlı eseri takip etmiştir. Bu dönemde zehirli olduğu düşünülen barut yaralarına kaynamış mürver yağı dökülüyor, çıkan veya kırılan kemikler

İbrâhîm
b. Abdullah'ın
*Alâim-i
Cerrâhîn* adlı
eserinin
bir özeti olan
*Fî Nebzetin
mine'l-cerrâhîn*'in
ilk sayfası
(Nuran Yıldırım,
*Tıp Tarihi
Araştırmaları I*,
s. 102)